

มหิษมรรทินี

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล

ข้าพเจ้าได้รับทุนจาก รัฐบาลไทยให้เดินทางไปร่วมประชุม สภา ศึกษา วัฒนธรรมทมิฬระหว่างชาติ ครั้งที่ ๒ (Second International Congress of Tamil Studies) ณ เมืองมาดราส ประเทศอินเดีย ตั้งแต่วันที่ ๓-๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๑ ในโอกาสนี้ข้าพเจ้าได้แสดงปาฐกถาร่วมกับฉายภาพหนึ่งประกอบเรื่อง มหิษมรรทินีในประเทศไทย เป็นภาษาอังกฤษ ณ ที่นั้นจึงจะขอบรรยายเรื่องนี้เป็นภาษาไทยสำหรับท่านผู้อ่านต่อไป

รูปมหิษมรรทินี (Mahiṣa-marddini) หรือมหิษาสุรุมรรทินี (Mahiṣasuramardini) ในประเทศไทยรูปนี้ เป็นประติมากรรมศิลปะสูงทั้งเตี้ย ๑.๖๐ เมตร และปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานส่วนพระองค์ ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล (รูปที่ ๑) ความจริงสลักเป็นภาพนูนสูง (รูปที่ ๒) เป็นรูปพระอุมาหรือนางทศกัณฐ์ ๔ กร ประทับยืนอยู่บนศิระชะควาย ก่อนที่จะกล่าวถึงประติมากรรมรูปนี้โดยละเอียดก็ใคร่จะ ขอกล่าว

ถึงตำนานอันเป็นที่ มาของ ลักษณะ รูปภาพเช่นนี้เสียก่อน

ในหนังสือเรื่อง ลักษณะรูปภาพของประติมากรรมในพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ ณ พิพิธภัณฑสถานเมืองคัลกัตตา (Iconography of Buddhist and Brahmanical Sculptures in the Dacca Museum) ของนาย นลินี กันตะ ภักตสาลี (Nalini Kanta Bhattachali) ซึ่งตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ ได้กล่าวไว้ว่า นางมหิษมรรทินีหรือทศกัณฐ์ยังเป็นเทพธิดาที่แพร่หลายที่สุดในประเทศอินเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแคว้นเบงกอล กำเนิด ของ นาง ได้มีปรากฏ อยู่ใน บทที่ ๒ ของเรื่องเทวีมาหาคยัม ในคัมภีร์มารกัณฑ์ยะปุราณะ นางมิใช่อื่นไกลนอกจากเป็นมารดาของจักรวาล และได้รับรูปร่างเช่นนี้เมื่อบรรดาเทวะได้ขอ ร้องไห้ นางช่วยเหลือให้พ้นจากภัยของอสูรรูปควาย อสูรตนนี้มีอำนาจจนสามารถเอาชนะชนะแก่โลกทั้งสามได้ บรรดาเทพอันมีพระอิศวรและพระพรหมเป็นหัวหน้า จึงได้พากันไปทูลร้อง

เรียนยังพระนารายณ์ และเล่าเรื่องในการ
รบเพื่อสุรรูปควายถวาย ต่อจากนั้นจาก
พระพักตร์ของพระพรหม พระนารายณ์
และพระอิศวร ซึ่งกำลังทรงพระพิโรธ ก็
มีกำลังแรงส่องออกมา รวมทั้งจากองค์ของ
เทพทั้งหลายด้วย กำลังแรงเหล่านี้เข้ามา
รวมกันเกิดเป็นภูเขาใหญ่ ส่องแสงกระจาย
ออกไปทุกทิศ หลังจากนั้นกำลังแรงของ
เทพทั้งหลายเหล่านี้ก็รวมกันเข้าเป็นรูปสตรี
ผู้สามารถฆ่า อสุรมหิষะ ภายหลัง การ รบพุ่ง
อย่างรุนแรง นางจึงมีนามว่า มหิษมรรทนี
ผู้ประหารอสุรรูปควาย โดยปกตินางมักมี
นามว่า ทูรคา หรือ จัณฑิกา แต่บางครั้ง
ก็มีนามว่า กายายนี ศุลินี ภัทรกาลิ
อัมพิกา วินธยะวาสินี หรือนามอื่น ๆ
ปัจจุบันรูปนางมักมี ๑๐ กร แต่ในสมัย
ก่อนในแคว้นเบงกอลนางมักมีเพียง ๘ กร
เท่านั้น ในคัมภีร์อักษิปุราณะบทที่ ๕๐
กล่าวว่ารูปของนางอาจมีกระหว่าง ๑๐ ถึง
๑๖ หรือ ๑๘ หรือ ๒๐ ก็ได้ รูปที่มี ๘ กร
นั้นมีกล่าวถึงอยู่ในคัมภีร์ ประ บัญจสารตัน-
ตระและคัมภีร์สารทาคิลกตันตระด้วย

ใน หนังสือ เรื่อง ลักษณะในรูป ภาพ
ศาสนานินดู (Elements of Hindu Icono-

graphy) เล่มที่ ๑ ตอน ๒ ของนายโกปปีนาถ
เรา (T.A. Gopinatha Rao) ตีพิมพ์เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้กล่าวถึงเรื่องการประหาร
มหิษาสูรไว้ในคัมภีร์วราหะปุราณะว่า นาง
ไวษณวี ศักติแห่งพระนารายณ์ กำลัง
บำเพ็ญตบะอยู่บนเขามันทร ขณะหนึ่งนาง
เลิกบำเพ็ญสมาธิ จึงเกิดสตรีรูปร่างเป็น
จำนวนมากออกมาจากกายของนาง และ
สตรีเหล่านี้ก็เข้ามารับใช้นาง นางจึงบำเพ็ญ
สมาธิต่อมา ขณะนั้นพระนารทซึ่งบังเอิญ
ผ่านมาทางนั้นได้แลเห็น ความงาม ของนาง
เข้า จึงนำความไปบอกแก่มหิษาสูรมหิษา
สูรต้องการที่จะได้นางไว้เป็นชายา จึงส่ง
ทูตไปหา และทุกผู้นั้นก็เล่าถึงกำเนิดของ
มหิษาสูรให้นางฟังว่า เมื่อพระฤๅษีสินธุทวีป
กำลังบำเพ็ญตบะอยู่ หลึงชอบหิษมตีพร้อม
กับเพื่อนของเธอได้มาเที่ยวและ ต้องการที่
จะได้อาศรมของฤๅษี จึงจำแลงตัวเป็นควาย
ตัวเมีย เข้าไปรบกวบนท่าน พระฤๅษีท่าน
ทราบความจริงได้โดยญาณ จึงสาปแช่ง
ให้นางเหล่านี้กลายเป็นควายตัวเมียอยู่ตลอด
ไป เมื่อนางได้ยินคำสาป ก็ตกใจกลัว ต่าง
ก็อ้อนวอนขอร้องพระฤๅษี พระฤๅษีจึงเปลี่ยน
คำสาปให้สภาพควายตัวเมียนี้คง อยู่จนกว่า

นางมัทิมตีจะมีลูกเป็นควายตัวผู้ ต่อมา
เมื่อนางมัทิมตีกำลัง และ เล็มกิน หญ้า อยู่
แถบฝั่งแม่น้ำนรรมทา พระฤๅษีสินธุทวีป
ซึ่งบังเอิญไปที่นั่น ได้แลเห็นนางอัปสร
ชื่ออินทุมตีเข้า ท่านเกิดหลงรักในตัวนาง
แต่เนื่องจากไม่อาจเข้าใกล้นางได้ น้ำอสุจิ
ของท่าน จึง หยกลงไปใน แม่น้ำ นรรมทา
และนางมัทิมตีก็กลืนเข้าไป จึงตั้งท้อง
คลอดลูกออกมาเป็นมัทิมาสูร ทูตของ
มัทิมาสูรยังได้ กล่าว ยกย่อง ถึง ความ ฉลาด
และ ความ กล้า หาญ ของ นาย ของ ตน ด้วย
นางชยา สาวใช้ของพระเทวีหรือนางไวยณวี
จึงได้กล่าวว่า หญิงสาวบนเขามันทรนี้จะไม่
แต่งงาน และขอให้ทุกคนกลับไปเมื่อทุกคนกลับไป
แล้ว พระนารทก็มาทูลพระเทวีว่า หลังจาก
มัทิมาสูรได้รับชนะเทวดาทิ้งหลายแล้ว ก็
มาลักพานางไป ไม่ข้ามหิมาลัยก็ยกทัพมา
นาง และ บริวาร ของ นาง ต่าง ก็ได้สู้รบกับ
มัทิมาสูรและกองทัพของเขา และได้ปราบ
มัทิมาสูรกับพรรคพวกจนหมดสิ้น

ยังมีอีกเรื่องหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการปราบ
มัทิมาสูรนี้ และมีกล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง
ลักษณะในรูปภาพศาสนาคินดูเล่มที่ ๑ ตอน
ที่ ๒ เช่นเดียวกัน โดยกล่าวว่า เรื่องนี้อยู่

ในคัมภีร์รามณะปุราณะ และพระปุลัสตยะ
ได้เล่าเรื่องให้พระนารทฟังว่า เมื่อเทวดา
ได้รับแพ้หิมาลัยแล้ว ต่างก็พากันไปเฝ้า
พระนารายณ์ โดยมีพระพรหมเป็นหัวหน้า
พระอิศวรเองก็ประทับอยู่ ณ ที่นั้นด้วย เมื่อ
ทรงฟังเรื่องจบแล้ว พระนารายณ์ พระ
พรหม พระอิศวร และเทวดาทิ้งหลาย
ต่างก็เปล่ง แสงไฟแห่ง ความกริ้ว โกรธออก
มาจากพระเนตรและพระพักตร์ มารวมกัน
เข้าเป็นภูเขาส่งแสงสว่างไปทั่ว จากภูเขานี้
ก็บังเกิดมีนางกาดยายนี้ ซึ่งเปล่งปลั่ง
พระอาทิตย์พันดวง มีตา ๓ ตา ผมดำ
เวลากลางคืน และมี ๑๘ กร พระอิศวรได้
ประทานตรีศูลให้แก่ นาง พระนารายณ์
ประทานจักร พระวรุณประทานสังข์ พระ
อัคนีประทานลูกดอก พระยมประทานท่อน
เหล็ก พระพายประทานคันศร พระอาทิตย์
ประทาน กระบอก บรรจุ ลูกศร และ ลูกศร
พระอินทร์ประทานวัชระ ทำวายุประทาน
ตะบอง พระพรหมประทานลูกประคำและ
หม้อน้ำ พระกาลประทานดาบและโล่ พระ
วิศวกรรม์ ประทาน ขวาน และ อาวุธ อื่น ๆ
พระหิมพานประทานสิงห์ เทพองค์อื่น ๆ
ก็ยังประทานอาวุธและเครื่อง ประดับอื่น ๆ
อีก นางกาดยายนี้จึงไปยังภูเขาวินธัย ณ ที่

น้อสูร ๒ คน คือจันตะและมุนตะได้แลเห็นความงามของนางเข้า จึงนำความไปบอกแก่มหิชาสูร มหิชาสูรจึงยกทัพไปยังภูเขาวินธัย และส่งทนต์ุฎิไปเป็นทูตกล่าวอ้างถึงความเก่งกล้าของตนและขอให้นางกาทยายนี้มาเป็นชายา นางจึงกล่าวตอบว่า แม้มหิชาสูรจะปราบโลกทั้งสามได้ก็จริง แต่เป็นประเพณีอยู่ในวงศ์สกุลของนางว่าผู้ที่ จะสมรสกับนาง จะต้องสู้รบปราบนางให้ได้เสียก่อน มหิชาสูรจึงสั่งให้กองทัพของตน เคลื่อนเข้าโจมตีนาง แต่นางก็ปราบกองทัพของมหิชาสูรได้ และในที่สุด ก็ได้รับตัวต่อตัว กับ มหิชาสูรจนเกิด หวันไหวไปทั่วทุกทิศ ในชั้นต้นนางมีสามารถฆ่า มหิชาสูรได้ด้วยอาวุธ นางจึงลงจากหลังสิงห์ และกระโดดขึ้นไปบนหลังมหิชาสูร ถีบศირษะด้วยเท้าจน มหิชาสูรล้มลงสลบบนพื้นดิน แล้วนางจึงตัดศिरษะของเขาด้วยคมดาบ

การฆ่ามหิชาสูรมักถือกันว่าเป็นการเปรียบเทียบ คือความโง่เขลาถูกประหาร โดยความฉลาด หรืออาจแสดงว่าการนับถือควายในชนชาติป่าเขาบางจำพวกในประเทศอินเดีย ได้กลับกลายเป็นการนับถือเทพธิดาก็ได้

ลองย้อนกลับมาดูรูปมเหษิมรรทนีหรือพระอุมา (นางทุรคา) ปางปราบอสูรรูปควายคู่บ้าง ได้กล่าวมาแล้วว่าเป็นภาพสลักนูนสูงรูปสตรี ๔ กรยืนเหยียบอยู่บนศिरษะควาย ต่อไปจะได้พิจารณาถึงประติมากรรมรูปนี้โดยละเอียดตั้งแต่ศिरษะลงไปถึงเท้า

บนศिरษะเกล้าผมเป็นชฎาคือมุ่นมวยผมสูง และมีลักษณะคล้ายกระบังหน้าภาคกระบังหน้านี้ประดับด้วยลายดอกไม้ใหญ่ ๒ ดอกข้างบน และลายดอกไม้เล็ก ๕ ดอกข้างล่าง คล้ายกับเครื่องประดับเศียรของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ซึ่งค้นพบที่ราชเคียว (Rach-gia) ในประเทศกัมพูชาและมีอายุอยู่ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ บ้างใบหน้าไม่เหมือนกับเทวรูปในประเทศอินเดีย แต่คล้ายกับบรรดาเทวรูปรุ่นเก่าในประเทศไทย เป็นต้นว่าเทวรูปพระนารายณ์สวมหมวกทรงกระบอก ซึ่งอาจมีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔ สวมตุ้มหูเป็นรูปดอกไม้ขนาดใหญ่ สร้อยคอมือเป็นลายลูกแก้วยาวร้อยอยู่ตรงกลาง และมีหน้ามกร (จรเข้มีวงเหมือนช้าง) ผินหน้าออกไปจากส่วนกลางทั้งสองข้าง (รูปที่ ๓)

รูปที่ ๑

รูปมหิษมารตทินี (พระอุมาหรือทศกัณฐ์ปราบอสูรรูปควาย) ศิลปะ สูง
ทั้งเคียว ๑.๕๗ เมตร พุทธศตวรรษที่ ๑๓ พิพิธภัณฑ์ส่วนพระองค์
ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล

Fig. 1

Mahisa-mardhini. Stone. Ht. including tenon 1.57 m. About
8 th century A.D. In the private collection of H.R.H. Prince
Bhanubandhu Yugala.

รูปที่ ๒
ด้านข้างของรูปที่ ๑

Fig. 2
Profile of Fig. 1.

รูปที่ ๓

รายละเอียดของรูปที่ ๑ วาดโดยนายประทีป ชุ่มพล

Fig. 3

Details of Fig. 1. Drawn by Nai Pratip Chumpol.

รูปที่ ๔
รายละเอียดของรูปที่ ๑ วาดโดยนายประทีป ชุมพล

Fig. 4

Details of Fig. 1. Drawn by Nai Pratip Chumpol.

รูปที่ ๕

รายละเอียดของรูปที่ ๑

Fig. 5

Details of Fig. 1

รูปที่ ๖
รายละเอียดของรูปที่ ๑
Fig. 6
Details of Fig. 1.

ลำตัวมีความงาม สมบูรณ์ ตามแบบความงามของสตรีในประติมากรรมอินเดีย มีกร ๔ กร หัตถ์ขวาบนถือตรีศูลซึ่งมีค้ำยาวเหยียดลงมาถึงเบื้องล่าง หัตถ์ขวาล่างอาจอยู่ในท่า "สุจิ" คือนิ้วกลางและนิ้วนางจรดกันพับเข้าหาฝ่ามือ หัตถ์ซ้ายบนถือมีศหัตถ์ซ้ายล่างกำอยู่บนโลณี (ตะโพก) นางสวมท่งพาทูร์คและทองกร พาทูร์คแบ่งเป็น ๒ ส่วน มีลายดอกไม้ขนาดใหญ่ประทับอยู่ตรงกลาง ส่วนทองกรนั้นเรียบไม่มีลวดลาย แต่แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ส่วนกลางใหญ่กว่าส่วนเล็ก ๒ ข้าง (รูปที่ ๔)

นางนุ่งผ้ามีจีบ ห้อยเป็นแผ่นตรงอยู่ทางด้านหน้าของลำตัว ผ้านี้มีริ้วเป็นเส้นนอนขนานกัน คาดเข็มขัดผ้า แต่ไม่อาจแลเห็นหัวเข็มขัดได้ เพราะทรงนั้นมีชายผ้าห้อย ทับ ลงมา เป็น แผ่น ขนาด ค่อนข้างใหญ่ แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ขอบล่างของผ้าทำเป็นเส้นนูนเป็น สัน ออก มา ทิ้ง สอง ด้าน นอกจากเข็มขัดผ้าแล้ว ยังมีผ้าอีกชิ้นหนึ่งทำเป็นเครื่องประดับห้อยเป็นวงโค้งอยู่ทางด้านหน้าลำตัว ชายผ้าสอดอยู่ใต้เข็มขัด แล้วจึงชักออกไปผูกเป็นห่วงอยู่ทั้งสองด้านของลำตัวที่บนเอว ห่วงนี้มีปลายห้อยลงไปยังเบื้องล่าง นอกจากนั้นมีชายผ้าที่เหลือห้อยลงไปยังสองด้านของลำตัว จนถึงระดับข้อเท้าอีก (รูปที่ ๕)

รูป พระ อุมารหรือ ทูรคาน ยืน เหยียบเคียวควาย ซึ่งเคียวควายนั้นก็สลักเหมือนกับควายในภาคเอเชียอาคเนย์นี้เอง ไม่เหมือนกับควายในประเทศอินเดียซึ่งมี เขาเหยียดยาวออกไปมากกว่านี้ ไ้ฐานมีเคียวยืนยาวลงไปข้างล่าง สูง ๓๕ เซนติเมตร (รูปที่ ๖) รูปมहिษมรรททินีนี้อาจจะกล่าวได้ว่าได้รับแบบมาจากประเทศอินเดีย สมัยราชวงศ์ปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓) ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยหลังยุคตะทิ้งนี้เพราะผ้านุ่งเป็นแบบเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชายผ้าที่วาดเป็นรูปวงโค้งอยู่ทางด้านหน้าของลำตัว และผูกเป็นห่วงอยู่ ๒ ข้างของตะโพก ตลอดจนมีชายทอดลงไปเบื้องล่าง แต่รูปมहिษมรรททินีในสมัยราชวงศ์ปัลลวะก็มักจะมี ๘ กรและแสดงท่าทางเคลื่อนไหว รูปมहिษมรรททินีรูปนี้แสดงท่าทางสงบนิ่งและมีเพียง ๔ กรเท่านั้น คงมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ และอาจจัดได้ว่าเป็นประติมากรรมแบบนันทิเกาทิสต์ที่เคยพบกันในประเทศไทย

อิทธิพลของศิลปะราชวงศ์ปัลลวะทางภาคใต้ของประเทศไทย มีปรากฏอยู่ เทวรูปศิลา ๓ องค์ ที่อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา ณ ที่นั้นได้ค้นพบศิลาจารึกภาษาทมิฬซึ่งมีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔ ด้วย.